

Олександра ВАРБАНЕЦЬ,

orcid.org/0000-0003-2859-9628

аспірантка

Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури

(Київ, Україна) *o.varbanets@gmail.com*

КАРТИННА ГАЛЕРЕЯ ТА ЗИМОВИЙ САД У БУДИНКУ ФЕДОРА ТЕРЕЩЕНКА: ЗАДУМ ТА ВТІЛЕННЯ

У статті висвітлено феномен створення та діяльності картинної галереї Федора Терещенка в контексті життєво-біографічних обставин власника. Наголошено, що введення до наукового обігу неопублікованого фактологічного матеріалу, зокрема листів адресованих Федору Терещенку, фотографій та інших документів допоможе проаналізувати специфіку планування й експозиційного функціонування галереї в будинку Федора Артемійовича, уточнити мотиви будівництва спеціального приміщення та акцентувати увагу на деяких з тогочасних заходів збереження творів мистецтва. Проаналізовано наявні публікації з теми. Наголошено на важливості роботи колекціонера у сфері збирання, збереження та популяризації художніх творів. Наведено листи, які підтверджують відомість зібрання серед представників культури та мистецтва (зокрема клопотання Миколи Мурашка про відвідання учнями Рисувальної школи). Визначено, що первинною була діяльність із демонстрації колекції загалу, а побудова спеціальної зали, яка б спростила доступ публіки, стала наслідком цієї активності. Зазначено, що побудова нового двочастинного об'єму була обумовлена не лише захопленням колекціонуванням власником, й пристрастю до садівництва молодшої дружини Терещенка Надії та її батька, учасника вітчизняних та закордонних товариств дослідників природи та садівництва, Володимира Хлопова. Зауважено, що практичне використання такої споруди виявилось не надто зручним, тому згодом було облаштовано окремий вхід до зимового саду – зі двору прямо на другий поверх. Позиціоновано поступове згасання зацікавленості Федором Артемійовичем у демонстрації колекції широкій публіці, пов'язане зі змінами життєвих обставин колекціонера. Акцентовано на тому, що під час Першої світової війни та Визвольних змагань картинна галерея виконує лише функції зберігання творів мистецтва. Означено застосування елементарних консерваційних практик. Зауважено, що будівлю було пошкоджено внаслідок воєнних дій, що негативно вплинуло на умови зберігання художніх творів. Акцентовано увагу, що комплексний розгляд питання побудови нового об'єму сприятиме більш ґрунтовному вивченню процесів колекціонування та практичного функціонування приватної галереї в Україні другої половини XIX ст. взагалі, та вивчення історії формування, складу та зберігання зібрання Федора Терещенка та його нащадків зокрема.

Ключові слова: колекція Федора Терещенка, Картинна галерея, мистецькі зібрання Києва, архітектура Києва останньої чверті XIX століття, зимовий сад.

Oleksandra VARBANETS,

orcid.org/0000-0003-2859-9628

PhD Student

National Academy of Fine Arts and Architecture

(Kyiv, Ukraine) *o.varbanets@gmail.com*

ART GALLERY AND WINTERGARDEN IN THE HOUSE OF FEDOR TERESHCHENKO: IDEA AND IMPLEMENTATION

The article highlights the phenomenon of the creation and operation of the Fedor Tereshchenko Art Gallery in the context of the owner's life and biographical circumstances. It is emphasized that the introduction into scientific circulation of unpublished factual material, in particular letters addressed to Fedor Tereshchenko, photographs and other documents, will help to highlight the specifics of the planning and exhibition functioning of the art gallery in the house of Fedor Artemiyovych, to clarify the motives for the new construction. The existing publications on the topic are analyzed. The importance of the collector's work in the field of collecting, storing and popularizing works of art is emphasized. Letters are provided that confirm the popularity of the collection among representatives of culture and art. It is determined that the primary activity was to demonstrate the collection to the public, and the construction of a special hall that would simplify public access was a consequence of this activity. It is noted that the addition of annex was due not only to the owner's passion for collecting, but also to the passion for gardening of Tereshchenko's young wife Nadiya and her father, a member of domestic and foreign societies of nature researchers and horticulture, Volodymyr Khlopov. It is noted that the practical use of such a structure turned out to be not very convenient, because later a separate entrance was added from the courtyard directly to the second floor of the winter garden. The gradual fading of Fedor Artemiyovych's interest in demonstrating the collection to the public, because of changes in the collector's life circumstances, is positioned. It

is emphasized that during the First World War and the Liberation Wars, the art gallery performed only the functions of storing works of art and applied elementary conservation practices. It is noted that the building was damaged because of military actions, which negatively affected the conditions for storing works of art. It is emphasized that a comprehensive consideration of the issue of the extension of the new volume will contribute to a more thorough study of the practical functioning of a private gallery and the processes of collecting in Ukraine in the second half of the 19th century in general, and the study of the history of the formation, composition and storage of the collection of Fedor Tereshchenko and his descendants in particular.

Key words: collection of Fedir Tereshchenko, Art Gallery, art collections of Kyiv, Architecture of Kyiv in the Last Quarter of the 19th Century, Winter Garden.

Постановка проблеми. Зібрання відомих київських колекціонерів Терещенків є вагомою частиною культурної спадщини України. Зразки живопису, графіки, скульптури й декоративно-ужиткового мистецтва збирали й зберігали у своїх маєтках кілька поколінь родини. Терещенки надавали перевагу роботам їх сучасників – українських та російських майстрів. Твори західноєвропейського мистецтва були представлені спорадично.

Одним з яскравих представників роду є Федір Терещенко. Його зібрання художніх творів було, свого часу, відоме шанувальникам мистецтва не лише в Києві, а й по всій імперії. Визначальними особливостями діяльності Федора Артемійовича, як власника колекції, було те, що він, по-перше, уможливив доступ до зібрання широкій публіці, а по-друге, прибудував для зібрання спеціальне приміщення. Таким чином, в архітектурі Києва часів історизму будинок Федора Терещенка (нині Терещенківська, 9), на думку науковців, є важливим зразком приватного особняка, у якому поєднано житловий та виставковий простори (Білокінь та ін., 2011: 1591). Спеціалісти з історії архітектури не раз звертались до різних аспектів питання розбудови маєтку. Дослідники, зазвичай, відзначали сам факт існування в ньому картинної галереї та зведеного одночасно зимового саду, але питання не розглядалось детально. Останніми роками, через вимушені заходи держави щодо збереження музейного фонду під час воєнного стану, виставкові зали Київської картинної галереї спорожніли. Відвідувачі, чи не вперше з моменту відкриття музею в особняку (1922 р.), побачили його інтер'єри – без художніх творів. Це спричинило зростання суспільного запиту на детальні вивчення всіх аспектів історії будівлі й, зокрема, картинної галереї та зимового саду. Тож дослідження питання стало ще більш актуальним.

Феномен організації Федором Терещенком у своєму київському маєтку, в останній чверті XIX ст., картинної галереї є важливим для вивчення процесів колекціонування та експонування творів мистецтва означеного періоду. Той факт, що Федір Артемійович відзначився не лише в справі збирання мистецьких робіт, а й збе-

рігання, підкреслювали спеціалісти як з історії родини, так і з історії будівлі. Такі відомі науковці, як В. Ковалинський (1995) та М. Кадомська (1997), навіть висловлювали думку, що київський маєток Федір Терещенко почав будувати спеціально для своєї примноженої збірки. Що ж до галереї, то вона була облаштована в окремому, спеціально для цього зведеному архітектурному просторі. На її прибудову власник зважився не відразу, а через два роки після початку робіт. Відомо, що, організувавши залу, призначену виключно для експонування мистецького зібрання, господар обладнав її окремим входом зі двору, спеціально для відвідання публікою.

Заснування та розвиток означеної прибудови тісно пов'язані зі справою формування художнього зібрання Федора Терещенка. Тож, ретельне дослідження та аналіз обставин створення та функціонування картинної галереї – мотиви, біографічне тло, хронологічні рамки, можуть сприяти виявленню нових причинно-наслідкових зв'язків з колекціонерською діяльністю, та допомогти у більш ґрунтовному вивченні теми. Окрім того, варто наголосити, що створення галереї безпосередньо пов'язане з плануванням та спорудженням зимового саду. Тож, логічно розглядати ці два питання комплексно.

Аналіз попередніх досліджень. Про те, що в маєтку Федора Терещенка була картинна галерея та зимовий сад, згадували багато дослідників, та зазвичай, зазначали про це в загальних рисах. Зокрема, до теми звертались такі дослідники як М. Кальницький, М. Кадомська, В. Ковалинський, К. Ладиженська, О. Мокроусова, Т. Солдатова та М. Факторович, Н. Шпитківська й інші науковці. З документів щодо зведення споруди набули поширення зображення плану ділянки Ф. Терещенка (1876–1884 рр.) та проєкту прибудови виконаного архітектором Володимиром Ніколаєвим (1884 р.) (Варбанець, 2019; Кальницький, 2023: іл. 25–26). Окрім публікацій, також було створено дві історичні довідки на замовлення Національного музею «Київська картинна галерея» (далі НМККГ). Перша в 1990 р., коли простір музею планували (але так і не втілили в життя), реор-

ганізувати шляхом приєднання сусідньої будівлі, Марією Кадомською (Мокроусова, Кадомська, 2022: 163). Наступна у 2023 р., для підготовки документів з реставрації будівлі НМККГ (музей постраждав через вибух ракети неподалік), була виконана В. Кальницьким. Документ і нині зберігається в НМККГ. Важливо, в контексті цього дослідження, що автор ілюструє коротку інформацію про зимовий сад фото зі справи 1912 р. «Фотографії маєтків і кімнат Терещенків», фонду 830, Центрального державного історичного архіву України (далі ЦДІАК України) (рис. 3) (Кальницький, 2023: іл. 42; ЦДІАК України. Ф. 830. Оп. 1. Спр. 1912. Арк. 15). Справа давно відома дослідникам, в листі огляду стоять десятки автографів, більшість фото з неї опубліковані, на відміну від цієї. Ймовірно, дослідники мали сумніви у правильності ідентифікації зображуваного, наприклад, через відсутність підпису.

Метою статті є висвітлення задуму, будівництва, планування та функціонування картинної галереї та зимового саду в будинку Федора Терещенка – введення нових відомостей, уточнення та аналіз вже відомих фактів і узагальнення наявного матеріалу з досліджуваної теми.

Поєднання в меті дослідження введення нових відомостей та теоретичного осмислення питання зумовлює застосування комплексу емпіричних та аналітичних **методів**. Використано спостереження, опис, порівняльний аналіз та індуктивне узагальнення; архівно-джерелознавчий аналіз листів, планів і фотографій; архітектурно-просторовий та візуально-аналітичний аналіз проєкту та сучасного стану будівлі; експозиційно-виставковий аналіз особливостей демонстрації зібрання; а також біографічний підхід для виявлення впливу особистих і родинних обставин на формування галереї.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ідея створити у маєтку галерею та зимовий сад виникла у Федора Терещенка не відразу. Проєкт прибудови був складений Архітектором Володимиром Ніколаєвим і затверджений Київською міською управою 20 квітня 1884 р., вже після початку перебудови основного об'єму садиби. Також на ділянці вже були зведені флігель та льодник які довелося враховувати при плануванні нової споруди.

Судячи з документів, практика демонструвати публіці своє зібрання творів мистецтва існувала у колекціонера і до організації окремої картинної галереї. Наприклад, влітку 1881 р., до Федора Терещенка звернувся його знайомий (місце та адресант потребують уточнення) з проханням

дозволити відвідати галерею актрисі Марії Гаврилівні Савіній. *«Милостивий государ Федір Артемійович! М. Г. Савіна звернулася до мене з проханням отримати від Вас дозвіл у середу між другою та третьою годинами відвідати картинну галерею. Виконуючи її прохання, я знову розраховую на Вашу повсякчасну люб'язність і прошу дати мені знати, чи можу я це зробити, не обтяжуючи Вас»* (тут і далі цитати подаються в авторському перекладі з російської мови – авт.) (ЦДІАК України. Ф. 830. Оп. 1. Спр. 314. Арк. 1) (публікується вперше). Особливо привертає увагу те, що автор листа звертається з таким проханням невперше.

Інше свідчення, датоване березнем 1883 р., міститься в одному з тогочасних періодичних видань Києва. В ньому йдеться про те, що придбані Ф. Терещенком картини «Березовий гай» та «Ніч на Дону» спричинили неабияке зацікавлення киян і, що «ледь не весь Київ» відвідав галерею Федора Артемійовича.

Цього ж року Федір Терещенко придбав цілий ряд картин. Серед них такі відомі твори як «Дівич вечір» Володимира Маковського, «Селянин з вуздечкою» Івана Крамського, «Курсистка» Миколи Ярошенка. В пресі з'являються припущення, що колекціонер планує залишити своє зібрання місту. Приблизно в цей час власник приймає рішення про прибудову окремого приміщення з окремим входом та верхнім світлом.

Зі зведенням споруди зібрання так само періодично відкривалось для глядачів. Згідно з оголошенням в згаданій газеті від 1887 р. в певні дні колекція Федора Артемійовича була відкрита для безоплатного відвідування. Іноді кількість глядачів сягала тисячі осіб. Нині цей факт став широко-відомим серед поціновувачів родини Терещенків. Відомостей про пізнішу подібну діяльність наразі не виявлено. Примітно, що саме в цьому році у Федора Терещенка народилась довгоочікувана перша дочка Надія, в наступному – син Федір, а ще через два – дочка Наталія. Логічно припустити, що такий збіг не випадковий, і що відкрита робота галереї могла бути згорнута з міркувань приватності або безпеки. Можливе також, що фокус уваги колекціонера змістився з публічного на приватне життя.

Тим часом для знайомих галерея лишалась відкритою. Охочі знову відвідати її звертались до власника приватно. Наприклад, про це свідчить віднайдений авторкою в Центральному державному історичному архіві України лист від очільника Київської рисувальної школи Миколи Мурашка (між 1891 та 1896 р.). Він високо оці-

нює якість зібрання Федора Терещенка і просить дозволу на візит для своїх учнів. *«Шановний Федір Артемійович. Чи не дозволите Ви мені ще раз провести групу своїх хлопців, поглянути на ваше неоціненне зібрання художніх творів. Вже дуже вони мене прохають. Якщо будете такі ласкаві, що дозволите, то прошу Вас призначити день та годину. Лишаюсь вашим покірним слугою, Н. Мурашко»* (ЦДІАК України. Ф. 830. Оп. 1. Спр. 559-е. Арк. 110, 110 зв.) (публікується вперше).

Микола Мурашко вважав важливою роль вивчення сучасного реалістичного мистецтва для розвитку професійних здібностей молодих художників. За відсутності в Києві музею він домовлявся, щоб учні відвідували пересувні художні виставки, вважаючи, що це значно стимулювало розвиток митців. Тож цілком логічно, що «старий учитель» клопотав, і не раз (як свідчить лист), про відвідання разом з підопічними галереї Терещенка, в якій так само як і на пересувних виставках, зберігались здебільшого твори сучасних художників.

Події Першої світової війни спонукали спадкоємці Федора Артемійовича організувати в приміщенні Картинної галереї госпіталь та швейну майстерню. Цикл світлин, збережений в ЦДІАУ, відбиває, який саме вигляд це мало. Збережено кількох фотографіях сама господиня стоїть біля ткацького верстата. Також на них зафіксовані палати, поранені, сестри милосердя, швачки, а також дехто з Терещенків. Зокрема Надія Володимирівна, дружина вже покійного Федора Артемійовича, та Ольга Ніколівна, його племінниця. Обидві вони у формі сестер милосердя (ЦДІАК України. Ф. 830. Оп. 1. Спр. 1907. Арк. 29; Спр. 1915. Арк. 47). Судячи з відбитків із зображенням картинної галереї (рис. 1, 2), можна припустити, що зала досить активно використовувалась. Група учасниць майстерні налічує мінімум п'ятнадцять осіб, бачимо також столи, стільці та швейні машини. Більшість картин покрита білою тканиною, ймовірно, щоб запобігти механічним ушкодженням. На одній зі світлин зафіксована досить щільна, майже «шпалерна» розвіска творів на невеличких відкритих ділянках стіни (публікується вперше). (ЦДІАК України. Ф. 830. Оп. 1. Спр. 1916. Негативи). Тож, як бачимо, в цей час приміщення картинної галереї втрачає частину своїх первісних функцій, тепер твори мистецтва тут тільки зберігаються, і більше не виставляються на показ.

За часів Визвольних змагань в будівлю галереї влучив снаряд (2 жовтня 1919 р.). Він, за свідченням Федора Ернста, розірвався у скляній стелі.

Пошкодження, що виникли, ще довго нагадували про себе. Більш ніж через пів року після події науковець зазначав, що бачив в залі калюжі, і що виникли вони через згадані руйнування. Іншим наслідком було те, що уламками скла вразили кілька картин (Побожій, 1993: 133). Навіть після відкриття в будинку Картинної галереї (1922 р.) за свідченням її першого директора Андрія Дахновича світловий ліхтар головної зали лишився неполадженим кілька років і під час сильних злив протікав.

Рис. 1. Благодійна майстерня в будинку спадкоємців Федора Терещенка. ЦДІАК України, Ф. 830. Оп. 1. Спр. 1907. Арк. 29

Рис. 2. Благодійна майстерня в будинку спадкоємців Федора Терещенка. ЦДІАК України, Ф. 830. Оп. 1. Спр. 1916. Негативи

Разом з картинною галереєю Федір Артемійович Терещенко вирішує прибудувати зимовий сад. Плани, згадки очевидців та й самі стіни будівлі дають можливість в загальних рисах відтворити історію саду під дахом – від його задуму, до знищення. Разом з тим, дослідникам важко і сьогодні

сказати напевне, який вигляд мав сад. Опубліковані праці, присвячені будівлі не містять його світлин, або словесних описів.

За проектом Володимира Ніколаєва, зимовий сад мав розміститись над льодником. Наступну частину приміщення повинна була займати оранжерея з високою стелею, верхнім світлом та гвинтовими сходами. Невеличкий одноповерховий сарайчик мав примикати до оранжереї, та з'єднувати прибудову із флігелем. Означений проєкт був затверджений міською управою. Що ж до реалізації, то беззаперечних свідчень того який вигляд мало приміщення за часів Федора Терещенка поки що не вдалось віднайти.

Певні припущення про інтер'єр зимового саду можемо отримати з представленої фотографії (рис. 3). Знімок зберігається, як зазначалось вище, в історичному архіві поряд з іншими світлинами з фонду родини, в справі «Фотографії садиб та кімнат Терещенка» (ЦДІАК України. Ф. 830. Оп. 1. Спр. 1912. Арк. 15), тож, вірогідно, що це приміщення зимового саду в якомусь з численних володінь родини. Впізнати за архітектурними елементами відповідну залу по Терещенківській, 9, на жаль, не вдається. Припустити, що перед нами зображення зеленої зали саме в досліджуваному будинку можемо лише за непрямыми ознаками. Зокрема розмір фото та його паспарту співпадають з серією відбитків присвячених виключно кімнатам нашої будівлі. Якщо ж, гіпотетично, на фото зимовий сад, то зображення відповідає першій залі другого поверху на плані Ніколаєва (рис. 4, 5) – праворуч джерело світла (там розташовані великі вікна згідно з проектом), на фронтальній стіні ліворуч невелика ніша та простінок, за якими могли б розташуватись гвинтові сходи. Та все ж, на нашу думку, інформація потребує уточнення.

Рис. 3. Зимовий сад, ймовірно в одній з будівель Терещенків. Фотографія. ЦДІАК України. Ф. 830. Оп. 1. Спр. 1912. Арк. 15

Прибудова суттєво відрізнялась від задуманої В. Ніколаєвим (рис. 4) в часи господарювання в будинку спадкоємців, про що свідчить кілька фактів. По-перше, це план електрифікації будівлі віднайдений в історичному архіві (рис. 5) (ЦДІАК України. Ф. 830. Оп. 2. Спр. 25. Арк. 15). Документ не датований, та з назви – «Схема електрифікації будинку по Терещенківській, 9, нащадків Ф. А. Терещенка» – розуміємо, що вона створена вже за часів володіння будинком Надією Володимирівною, та після 1899 р., коли номер садиби було змінено з 3 на 9 та 9а (Білокінь та ін., 2011: 1590). Порівнюючи зображення з проектом В. Ніколаєва (рис. 4, 5) бачимо, що відсутні внутрішній поділ зали та гвинтові сходи. Зрозуміло, що в цей час окремого приміщення для оранжереї не було. Замість шести вікон, які за планом Ніколаєва, займали майже всю площу південної стіни (рис. 1), зображено лише чотири – зі значними цегляними простінками між ними. Зі сходу, з другого поверху з'явилися східці на двір. Логічно припустити, що відокремлений вхід вирішили зробити, щоб при доставленні ґрунту, води та рослин до «зимового садочка» не забруднювати інші приміщення.

По-друге, про відмінності з проектом Ніколаєва свідчить і нинішній вигляд будівлі. Ми бачимо ззовні, на висоті другого поверху, замурований вхід на східній стіні та чотири вікна на південній. Це цілком відповідає плану на схемі електрифікації (іл. 2). Підсумовуючи вищезазначене можна стверджувати, що задумане Федором Артемійовичем приміщення та його реальна структура за часів спадкоємців суттєво відрізнялись.

Поряд з тим зимовий сад, можливо і був перебудований, але точно не знищений. В іншій справі того ж таки терещенківського фонду зберігається ще одна світлина, на якій зафіксовано частину «зимового садочку» (рис. 1). Те, що на фото зображені інтер'єри будівлі музею – не викликає сумнівів. Знімок зроблений в приміщенні галереї у 1915 р. за часів господарювання Терещенків. В кінці зали бачимо фрагмент арки, за нею нечітко, але явно видно буйну рослинність. Видно пальмові. На жаль, фрагмент невеликий і розмитий, тож зіставити обидва кадри й уточнити зображення на попередній фотографії (рис. 3) неможливо.

Окреме питання полягає у тому, які мотиви спонукали господаря зважитись на прибудову зимового саду. Причини створення галереї цілком зрозумілі – зібрання колекціонера дедалі більшає, а розташування в основній частині маєтку, якою користується власник обмежує можливості

демонстрації творів. Але, як поціновувач садівництва Федір Артемійович не згадувався. Можливо, відповідь слід шукати в змінах у житті замовника будівництва початку 1880-х років він вдруге одружився.

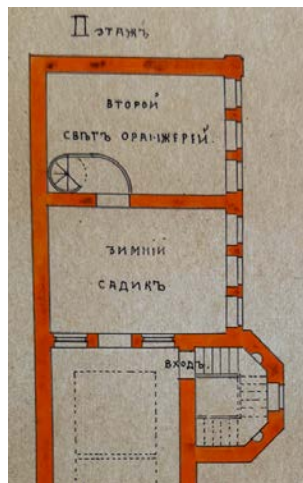

Рис. 4. Державний архів м. Києва. Ф. 163. Оп. 41. Спр. 2831. Арк. 6а (фрагмент). Проект прибудови для картинної галереї та зимового саду. В. Н. Ніколаєв. 1884 р.

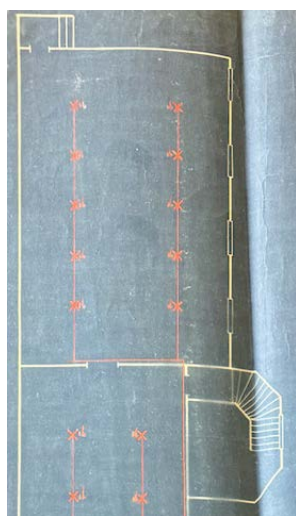

Рис. 5. План електрифікації II поверху в маєтку спадкоємців Ф. А. Терещенко. Після 1900 р. ЦДІАК України. Ф. 830. Оп. 1. Спр. 1916, (фрагмент)

Логічно припустити, що садова справа була захопленням нової господині. Відомо, що мадам Терещенко дійсно була небайдужа до рослинності. Наприклад, в її маєтку в Денишах (Житомирська обл.) було кілька оранжерей, в тому числі ананасова й персикова (Кадомська, Мокроусова, 2011: 319). Але широковідомо, що Надія Терещенко була набагато молодшою за чоловіка. В Швейцарському федеральному архіві вдалося віднайти офіційні папери з підписом Н. Терещенко в яких зазначена дата народження – 4 травня 1863 (Swiss

Federal Archives, E4264#1988/2#6867). Тож, згідно цих документів, на момент прийняття рішення про будівництво Надія Володимирівна була ще зовсім юною дівчиною дев'ятнадцяти років. Чи можливо, що вже в той час Вона мала настільки сформовані уподобання й захоплення, що зуміла переконати чоловіка зважитись на будівництво? На користь цієї версії свідчать відомості про батька нової дружини Федора Терещенка – Володимира Хлопова.

Володимир Володимирович захоплювався садівництвом. В Інституті Рукопису Національної бібліотеки України ім. Вернадського (далі ІР НБУВ) вдалося віднайти численні грамоти та дипломи видані Володимир Хлопову німецькими, французькими та російськими товариствами дослідників природи та садівництва (ІР НБУВ. Ф. 242. Арк. 1–11). До того ж Володимир Хлопов активно пропагував своє захоплення. В одному з листів, переповідаючи зятеві Федору Терещенку про родинний обід на честь іменин Єлизавети Михайлівни Терещенко, Хлопов згадує і про те, що встиг переконати племінницю Федора Артемійовича Марію Іващенко облаштувати невеликий садочок: ««...» і я був цілковито винагороджений задоволенням знайти у зборі й інших членів вашої численної родини. Тут я знайшов найдобрішу Марію Николівну, у якої встиг отримати дозвіл вирубати садочок при новому будинку і Семена Артемійовича з його молодцями синами, до яких не міг не поставитись з особливим почуттям» (ЦДІАК України. Ф. 830. Оп. 1. Спр. 611. Арк. 1зв.).

Завзятий знавець, який до того ж мав теплі стосунки не лише із зятем, а й зі всією його родиною. Не дивно, що в питаннях садівництва в маєтках Федора Терещенка Хлопов брав діяльну участь. На користь цього також свідчить листування з зятем 1887 р., віднайдене в історичному архіві. Збережені листи здебільшого стосуються саду в маєтку Червоне (Житомирська обл.). Та навряд це тому, що рослинністю київської садиби господарі не опікувались. Питання, пов'язані з київським садом могли вирішуватись, при зустрічах у місті, адже Хлопов мешкав у Києві. Кореспонденція велася в той час, коли Федір та Надія Терещенки разом з піврічною дочкою перебували у замському володінні в маєтку Червоне. Подружжя не встигло після завершення літа вчасно перебратись до Києва. Негода – холод та дощі – не дозволяли виїхати. До всього, Надія Володимирівна захворіла. Природно, що в таких тривожних обставинах листування почастишало – Володимир Хлопов турбувався про рідних. Звісно, не оминав він й улюбленої теми – садівництва. Листи свідчать, що

батько дружини підбирав і замовляв квіти, радив місця для посадки (ЦДІАК України. Ф. 830. Оп. 1. Спр. 611. Арк. 5–7). Судячи з подальшого листування Федір Терещенко був вдячний тестеві за участь та допомогу з садовою справою. Господарі розвивали свій зимовий сад і надалі, докуповували нові культури (ЦДІАК України. Ф. 830. Оп. 1. Спр. 455. Арк. 41.зв).

Що сталося з рослинами після реквізиції приміщень та від'їзду господарів – невідомо. Сама зала зимового саду перетворилася на виставкову. Перший директор Картинної галереї Андрій Степанович Дахнович у звіті про роботу музею 1928 р. писав, що в означеній кімнаті заплановано побудувати експозицію: *«Галерея зовсім не розглядає себе як щось закінчене. Так, наприклад, на черзі, найближчим часом, стоїть організація відділу західноєвропейського малярства XVIII–XIX століття.... Ця організація стала можливою через пристосування для потреб експозиції колишнього зимового саду (про що галерея підносила клопотання протягом багатьох років)»* (ДАК. Ф. 163. Оп. 41. Спр. 2831. Арк. 10).

Висновки. Зібрання творів мистецтва Федора Терещенка було почасти доступним для огляду ще до прибудови спеціального приміщення з окремим входом. Сторонні люди могли звертатись з проханням про візит через посередників. В особливих випадках, як-от придбання двох творів А. Куїнджі, двері відчинялись і широкий публіці. Увага загалом до зібрання та постійне збільшення колекції спонукало власника прибудувати спеціально облаштоване приміщення з окремим вхо-

дом, водночас почали ширитись чутки, що Федір Терещенко планує залишити своє зібрання місту. Та з кінця 80-х років активність галереї, як публічного експозиційного простору, спадає, що може бути пов'язане з появою в цей період у подружжя Терещенків трьох нащадків. Втім, в приватному порядку доступ до зібрання лишається відкритим. Важливо, що серед відвідувачів галереї, зокрема, зустрічаємо учнів Київської рисувальної школи разом з очільником М. Мурашком. За часів Першої світової війни галерея остаточно втрачає свою популяризаторську та просвітницьку функцію, а також більше не виконує завдання експонування творів. В приміщенні діє майстерня для пошиття одягу пацієнтам госпіталю, який розташований в будинку, тож більшість робіт сховані під тканиною. Головною функцією галереї стає зберігання творів мистецтва, що зважаючи на скляний дах часті бойові дії під час визвольних змагань також стає складним завданням.

Розпочате одночасно з галереєю будівництво зимового саду стало можливим через любов до садівництва молоді дружини господаря Надії, й особливо її батька Володимира Хлопова, який був учасником багатьох відповідних товариств і активно пропагував своє захоплення. Як бачимо, питання задуму, втілення та функціонування картинної галереї та зимового саду, а також діяльність на ниві колекціонування та експонування творів мистецтва безпосередньо пов'язана з життєво-біографічними обставинами власників зібрання. Активізувавшись на початку і в середині 1880-х років, вона починає йти на спад наприкінці десятиліття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білокінь С., Кадомська М., Ковпаненко Н., Малаков Д., Осташко Т., Скібіцька Т., Федорова Л. Садиба Терещенка Ф. А. кін. XIX ст., в якій містились Генеральний секретаріат і Міністерства закордонних справ УНР, Української Держави і Директорії УНР. *Звід пам'яток історії та культури України* : енциклопедичне видання : у 28 т. Київ : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2011. Кн. 1, ч. 3 : С–Я. С. 1590–1593.
2. Варбанець О. В. Від маєтку до музею : анотаційні матеріали до виставки «Никола та Федір Терещенки: становлення династії колекціонерів». Київ, 2019.
3. Грамоти та дипломи видані Володимирі Володимировичу Хлопову вітчизняними та зарубіжними товариствами випробувачів природи, садівництва, акліматизації тварин та рослин про обрання його дійсним та почесним членом. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (ІР НБУВ). Ф. 242, 11 арк.
4. Заява, звіт та листування по питанням Київської картинної галереї. 1927–1929. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО). Ф. 166. Оп. 6. Спр. 2002, 29 арк.
5. Кадомська М., Мокроусова О. Замовники та архітектори : проектування і будівництво особняка Федора Терещенка у листуванні. *Антиквар : журнал про мистецтво та колекціонування*. 2022. № 5/6. С. 150–163.
6. Кадомська М. А., Мокроусова О. Г. Палац Терещенків у селі Дениші : історія будівництва у листуванні замовників та архітектора. *Сіверщина в історії України* : зб. наук. пр. Київ : Глухів, 2011. Вип. 4. С. 316–326.
7. Кальницький В. Терещенківська, 9: історико-архівне та бібліографічне дослідження : неопублікована довідка для Національного музею «Київська картинна галерея». Київ, 2023.
8. Листи приватних осіб. Центральний державний історичний архів України у м. Києві (ЦДІАК України). Ф. 830. Оп. 1. Спр. 559-е, 288 арк.
9. Листи Хлопова В. Центральний державний історичний архів України у м. Києві (ЦДІАК України). Ф. 830. Оп. 1. Спр. 611, 8 арк.

10. Місячний баланс рахунків головної книги Київської місцевої контори за 1891 р. 1891. Центральний державний історичний архів України у м. Києві (ЦДІАК України). Ф. 830. Оп. 1. Спр. 455, 44 арк.
11. Негативи фотографій. Центральний державний історичний архів України у м. Києві (ЦДІАК України). Ф. 830. Оп. 1. Спр. 1916. 287 негативів.
12. Плани та креслення споруд в м. Києві. 1899–1910. Центральний державний історичний архів України у м. Києві (ЦДІАК України). Ф. 830. Оп. 2. Спр. 25, 33 арк.
13. Побожій С. Щоденник Федора Ернста : охорона пам'яток культури 1919–1920 роки / публ., вступ. ст. та прим. С. Побожія. *Пам'ятки України*. 1993. № 1–6. С. 130–136.
14. Справа про видачу Федорові Терещенку дозволу на прибудову до будинку. 1884. Державний архів м. Києва (ДАК). Ф. 163. Оп. 41. Спр. 2831, 8 арк.
15. Справа про придбання картин для картинної галереї Терещенка Ф. А. 1882–1885. Центральний державний історичний архів України у м. Києві. Ф. 830. Оп. 1. Спр. 314, 6 арк.
16. Фотографії родичів – Терещенки. Центральний державний історичний архів України у м. Києві (ЦДІАК України). Ф. 830. Оп. 1. Спр. 1907, 102 арк.
17. Фотографії садиб та кімнат Терещенків. Центральний державний історичний архів України у м. Києві (ЦДІАК України). Ф. 830. Оп. 1. Спр. 1912, 34 арк.
18. Фотографії патронатів для скалічених солдатів. Центральний державний історичний архів України у м. Києві (ЦДІАК України). Ф. 830. Оп. 1. Спр. 1915, 52 арк.
19. Certificat d'identité Nansen pour Nadine Terestchenko. Lausanne, 29 juin 1936. Département de Justice & Police, Service de Police. Архів кантона Во (Archives cantonales vaudoises, ACV, Lausanne, Швейцарія). 1 арк.

REFERENCES

1. Bilokin S., Kadomska M., Kovpanenko N., Malakov D., Ostashko T., Skibitska T., Fedorova L. (2011). Sadyba Tereshchenka F. A. Kintsia XIX st., v yakii mistylys Heneralnyi sekretariat i Ministerstva zakordonnykh sprav UNR, Ukrainskoi Derzhavy i Dyrektorii UNR [The estate of F. A. Tereshchenko at the end of the 19th century, which housed the General Secretariat and the Ministries of Foreign Affairs of the UNR, the Ukrainian State and the Directory of the UNR]. *Zvid pamiatok istorii ta kultury Ukrainy: entsyklopedychne vydannia*, Kn. 1, ch. 3: S–Ia, 1590–1593. Kyiv: Ukrainska entsyklopediia im. M. P. Bazhana. [in Ukrainian].
2. Varbanets O. V. (2019). Vid maietku do muzeiu: anotatsiini materialy do vystavky “Mykola ta Fedir Tereshchenko: stanovlennia dynastii kolektsioneriv” [From Manor to Museum: Annotation materials for the exhibition “Mykola and Fedir Tereshchenko: Formation of a Dynasty of Collectors”]. Kyiv. [in Ukrainian].
3. Hramoty ta diplomy vydani Volodymyru Volodymyrovychu Khlopovu vnutrishnimy i zarubizhnymy tovarystvamy vyprovovachiv pryrody, sadivnytstva, aklimatyzatsii tvaryn i roslyn pro obrannia yoho diisnym i pochetnym chlenom [Certificates and diplomas issued to Volodymyr Khlopov by national and foreign societies of naturalists, horticulture and acclimatization of animals and plants on his election as a full and honorary member]. *Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy im. V. I. Vernadskoho (IR NBUV)*. F. 242, 11 арк. [in Ukrainian].
4. Zaiavy, zvity ta lystuvannia z pytan Kyivskoi kartynnoi halerei. 1927–1929 [Applications, reports and correspondence on issues of the Kyiv Art Gallery. 1927–1929]. *Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vladly ta upravlinnia Ukrainy (TsDAVO)*. F. 166. Op. 6. Spr. 2002, 29 арк. [in Ukrainian].
5. Kadomska M., Mokrousova O. (2022). Zamovnyky ta arkhitektory: proektuvannia i budivnytstvo osobniaka Fedora Tereshchenka u lystuvanni [Customers and architects: design and construction of Fedor Tereshchenko's mansion in correspondence]. *Antykvary: Zhurnal pro mystetstvo ta kolektsionuvannia*, 5/6, 150–163. [in Ukrainian].
6. Kadomska M. A., Mokrousova O. H. (2011). Palats Tereshchenkiv u seli Denyshe: istoriia budivnytstva u lystuvanni zamovnykiv ta arkhitekta [The Tereshchenko Palace in Denyshe village: history of construction in the correspondence of clients and the architect]. *Sivershchyna v istorii Ukrainy: Zb. nauk. pr.*, 4, 316–326. Kyiv–Hlukhiv. [in Ukrainian].
7. Kalnytskyi V. (2023). Tereshchenkivska, 9: istoryko-arkhivne ta bibliohrafichne doslidzhennia [Tereshchenkivska, 9: historical-archival and bibliographic research]. Unpublished report for the National Museum “Kyiv Art Gallery”. Kyiv. [in Ukrainian].
8. Lysty pryvatnykh osib [Letters of private persons]. *TsDIAK*. F. 830. Op. 1. Spr. 559-e, 288 арк. [in Ukrainian].
9. Lysty Khlopova V. [Letters of V. Khlopov]. *TsDIAK*. F. 830. Op. 1. Spr. 611, 8 арк. [in Ukrainian].
10. Misiachnyi balans rakhunkiv holovnoi knyhy Kyivskoi mistsevoi kontory za 1891 r. [Monthly balance of accounts of the Kyiv local office for 1891]. *TsDIAK*. F. 830. Op. 1. Spr. 455, 44 арк. [in Ukrainian].
11. Neghatyvy fotohrafii [Photographic negatives]. *TsDIAK*. F. 830. Op. 1. Spr. 1916. [in Ukrainian].
12. Plany ta kreslennia sporud u m. Kyievi. 1899–1910 [Plans and drawings of structures in Kyiv. 1899–1910]. *TsDIAK*. F. 830. Op. 2. Spr. 25, 33 арк. [in Ukrainian].
13. Pobozhii S. (1993). Shchodennyk Fedora Ernsta: okhorona pamiatok kultury 1919–1920 roky [The diary of Fedir Ernst: protection of cultural monuments 1919–1920]. *Pamiatky Ukrainy*, 1–6, 130–136. [in Ukrainian].
14. Sправа про vydachu Fedorovi Tereshchenku dozvolu na prybudovu do budynku. 1884 [File on issuing permission to Fedor Tereshchenko for an extension to the house. 1884]. *Derzhavnyi arkhiv m. Kyieva (DAK)*. F. 163. Op. 41. Spr. 2831, 8 арк. [in Ukrainian].
15. Sправа про prydbannia kartyn dlia kartynnoi halerei Tereshchenka F. A. 1882–1885 [File on acquisition of paintings for the Tereshchenko Art Gallery. 1882–1885]. *Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy, Kyiv (TsDIAK)*. F. 830. Op. 1. Spr. 314, 6 арк. [in Ukrainian].

16. Fotohrafii patronativ dlia skalichenykh soldativ [Photographs of shelters for wounded soldiers]. TsDIAK. F. 830. Op. 1. Spr. 1915, 52 ark. [in Ukrainian]
17. Fotohrafii rodychiv – Tereshchenky [Photographs of relatives – the Tereshchenkos]. TsDIAK. F. 830. Op. 1. Spr. 1907, 102 ark. [in Ukrainian].
18. Fotohrafii sadyb ta kimnat Tereshchenkiv [Photographs of the Tereshchenko estates and rooms]. TsDIAK. F. 830. Op. 1. Spr. 1912, 34 ark. [in Ukrainian].
19. Archives cantonales vaudoises (ACV, Lausanne, Switzerland). Département de Justice & Police, Service de Police. Certificat d'identité Nansen pour Nadine Terestchenko. Lausanne, 29 June 1936. 1 p. [in French].

Дата першого надходження рукопису до видання: 06.10.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 24.11.2025

Дата публікації: 19.12.2025